

Zofia Niesiołowska-Rothertowa

Działalność Wydziału II Historii Sztuki i Kultury Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości

Ochrona Zabytków 11/3-4 (42-43), 168-171

1958

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W 1939 roku Wydział Konserwatorski podjął inicjatywę organizacji specjalnej służby konserwatorskiej dla zabezpieczenia obiektów zabytkowych na wypadek wojny, lecz inicjatywa ta pozostała bez echa.

W okresie wojny i okupacji T.O.N.Z.P. prowadziło nadal akcję zabezpieczania zabytków w trudnych warunkach okupacyjnych. Grupa członków T.O.N.Z.P. stanowi wówczas ośrodek o charakterze podziemnej polskiej służby konserwatorskiej.

Nie podejmując się wymienić licznych czynnych członków Wydziału Konserwatorskiego w okresie międzywojennym oddających bezinteresownie swój czas i pracę sprawie ochrony zabytków w Polsce chciałbym podkreślić tylko wielki wkład pracy wieloletniego przewodniczącego Wydziału prof. M. Lalewicza, inż. J. Witkiewicza, inż. J. Lisieckiego, inż. J. Łukasika i wielu, wielu innych.

Działalność Wydziału Konserwatorskiego w okresie międzywojennym świadczy o wielkim znaczeniu społecznej instytucji w dziele ochrony i konserwacji zabytków. Straty wśród najaktywniejszych członków Wydziału, poniesione w wojnie i okupacji oraz zaangażowanie innych jej członków w urzędowej służbie konserwatorskiej uniemożliwiły reaktywowanie Towarzystwa i jego Wydziału Konserwatorskiego. Nie zmniejsza to jednak aktualności problemu aktywnego udziału społecznego w sprawie ochrony zabytków, dla którego prace T.O.N.Z.P. i Wydziału Konserwatorskiego pozostają wzorem i testamentem.

DZIAŁALNOŚĆ WYDZIAŁU II HISTORII SZTUKI I KULTURY TOWARZYSTWA OPIEKI NAD ZABYTKAMI PRZESZŁOŚCI

ZOFIA NIESIOŁOWSKA-ROTHERTOWA

W Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Przeszłości dążenie do powiązania prac konserwatorskich i muzealnych z badaniami naukowymi wyraziło się już w roku 1912, gdy utworzony został Wydział II Naukowy mający za zadanie nie tylko opiekę nad zbiorami Towarzystwa, ale też prowadzenie studiów specjalnych i dzielenie się ich wynikami na zebraniach dyskusyjnych. Po 6 takich zebraniach wyczerpała się jednak aktywność tej komórki naukowej Towarzystwa. Idea odżyła po latach na tle zmienionych warunków życia narodowego. Z inicjatywy Oskara Sosnowskiego 17 czerwca 1929 roku wskrzeszony został Wydział II Towarzystwa, otrzymawszy następnie nazwę: Wydziału Historii Sztuki i Kultury.

W wolnym państwie polskim można było swobodnie podejmować prace długofalowe, odrabiać zaległości lat minionych, a na każdym polu było mnóstwo do wykonania. Wyższe uczelnie przygotowywały nowe kadry historyków sztuki, architektów, urbanistów, konserwatorów, pracowników kultury wszelkich gałęzi. Odczuwało się potrzebę wymiany zdań, poznania wzajemnego ludzi, których pasjonowała praca naukowa, często odkrywczą. — Oskar Sosnowski obdarzony rzadkim talentem animatora i organizatora życia kulturalnego był duszą Wydziału II Historii Sztuki i Kultury. Unikając sztywności akademickiej stworzył jakby klub dla ludzi ożywionych pokrewnymi zainteresowaniami. W Warszawie istniały równocześnie dwa podobnego typu koła naukowe: KLN — Klub Literacko-Naukowy prowadzony przez Wacława Borowego i Wydział II — Oskara Sosnowskiego. O charakterze tych dwóch ognisk decydowały indywidualności założycieli, promieniując takimi cechami jak: bez-

interesowne umiłowanie prawdy, entuzjazm pracy, pragnienie budowania kultury polskiej na rzetelnych fundamentach, krytycyzm i poczucie dumy narodowej, szerokie zainteresowania humanistyczne, wrażliwość na sztukę i życzliwość, pozbawiony małostkowości stosunek do ludzi.

Podobnie jak całe Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości najmłodszy Wydział II rozwijał się w klimacie szacunku dla każdej twórczej myśli i w nastroju życzliwości, dzięki czemu młodzi, nawet początkujący pracownicy naukowcy nie czuli się onieśmieleni i przytłoczeni ciężarem autorytetów uczonych starszego pokolenia. Nastrój przyjacielski nie jest jednoznaczny z pobłażliwością; od chwili założenia Wydziału II zgłaszano na zebrania dyskusyjne referaty ambitne, przygotowane starannie, a dyskusja sięgająca nieraz do głębi zagadnień omawianych była dobrą szkołą dla historyków sztuki orientującą wśród wielorakich metod i sposobów rozumowania.

Najważniejszy dorobek pracy Wydziału II Historii Sztuki i Kultury stanowią referaty naukowe, oraz komunikaty. Zakres tematyki był bardzo szeroki i obrazuje kierunki poszukiwań wielu historyków sztuki, niemal wszystkich najaktywniejszych ze środowiska warszawskiego. Zapraszani goście reprezentowali również inne, pozawarszawskie środowiska (T. Mańkowski, J. Czołowski, G. Chmarzyński, P. Francastel). Wspólnie z Wydziałem I omawiano zabytki poddawane zabiegom konserwatorskim np. Tum pod Łęczycą; z historii sztuki omawiano 1. architekturę, rzeźbę i malarstwo średniowieczne, a więc Strzelno, sztukę na Pomorzu, na Mazowszu, poliptyk kaliski, ołtarz z Ptaszkowej (Michał Walicki); 2. ze sztuki nowożytnej: fortyfikacje XVII i XVIII w. w Polsce, pałac w Świacku (Władysław Tatarkiewicz), pałac Sanguszków w Lubartowie (Ksawery Piwocki); budownictwo bóżnic (Szymon Zajczyk); budownictwo kościelne, drewniane (Franciszek Strzałko); malarstwo i grafikę od renesansu; malarstwo barokowe (Juliusz Starzyński); twórczość Rastrellego (Zygmunt Batowski); sztukę epoki romantyzmu (Wacław Husarski); twórczość malarską Wyspiańskiego (Tadeusz Makowiecki); ruch artystyczny w Polsce według danych archiwalnych (Witold Kieszkowski) i wiele innych zagadnień. W zakresie sztuki ludowej zajęto się grażdą huculską i drzeworytem ludowym. Z teorii sztuki i metodologii referowano poglądy Maksa Dvořaka; subiektywne i obiektywne kryteria historii sztuki (Alfred Lauterbach); metodę socjologiczną badań sztuki (Stefania Zahorska); do rękopisu Narońskiego o perspektywie z roku 1659 sięgnął Jerzy Sienkiewicz.

Absorbowała uwagę urbanistyka z punktu widzenia metodycznego, historycznego i ze względu na problemy aktualne: do tej dziedziny odnosiły się prace poświęcone znaczeniu jurydyk w rozwoju terytorialnym Warszawy, planom miast polskich; metodyce badań miast środkowo zachodnio-europejskich (Stanisław Arnold); rozplanowaniu osiedli wiejskich w ich rozwoju historycznym (Franciszek Piaścik). Dyskutowano projekt ujęcia architektoniczno-ogrodowego Reduty na Woli (Oskar Sosnowski i Jan Zachwatowicz).

Starano się przedyskutować najszerzej pojmowane sprawy ochrony, konserwacji i przechowywania zabytków sztuki; sięgano do starożytności (konserwacja i restauracja Knossos — Kazimierz Michałowski); „300 lat państwowej ochrony zabytków w Szwecji“ — przedstawił Stanisław Herbst; wyniki konferencji na zjazdach Międzynarodowego Związku Muzeów referowała Stanisława Sawicka. Składano szereg sprawozdań z wycieczek i wyjazdów badawczych: na Wołyń, na teren województwa łódzkiego w związku z inwentaryzacją, do Małopolski Wschodniej, do Kowna; ze zjazdów zagranicznych: w Rzymie, Madrycie, Sztokholmie

Baczną uwagę zwracano na recenzowanie nowych, ważnych wydawnictw naukowych dotyczących historii sztuki. — W ostatnim okresie działalności przed wybuchem drugiej wojny światowej Wydział II Historii Sztuki i Kultury postanowił podjąć pracę nad pełną inwentaryzacją rzeźby nagrobkowej polskiej. Projekt ten nie mógł już być zrealizowany.

Od roku 1932, znów z inicjatywy Oskara Sosnowskiego, Biuletyn Naukowy (z czasem noszący tytuł Biuletynu Historii Sztuki i Kultury) wydawany przez Zakład Architektury Polskiej i Historii Sztuki Politechniki Warszawskiej — udzielał stale swych łamów Towarzystwu Opieki nad Zabytkami Przeszłości. W formie dodatku do Biuletynu zaczęły się ukazywać wówczas w druku kwartalne sprawozdania z działalności Towarzystwa, łącznie z jego Wydziałem II. W zeszytach marcowym Biuletynu z r. 1933 umieszczono streszczenia 10 referatów wygłoszonych na zebraniach Wydziału II. Dokonało się tym sposobem „wyjście na zewnątrz“ utrwalające prace i znaczenie Wydziału II. Najważniejsze referaty ukazywały się w całości w Biuletynie Naukowym; inne w streszczeniach, niestety nie wszystkie, nie zachował się np. referat Kazimierza Piekarskiego o Bibliotece Wilanowskiej oświetlający dzieje kolekcji i rolę księgozbioru w danym zespole muzealnym. — Z referatów wygłaszanych na zebraniach Wydziału II powstawały rozprawy publikowane następnie nie tylko w Biuletynie Naukowym, ale i w Pracach Komisji Historii Sztuki P.A.U. lub w formie osobnych książek.

W świetle sprawozdań działalność Wydziału II Historii Sztuki i Kultury dzieli się na 7 okresów: 1. od 17. 4. 1929 do 2. 6. 1930 odbyło się 18 posiedzeń z 25 referatami i komunikatami; 2. od 28. 10. 1930 do 2. 6. 1931 — posiedzeń 11, referatów 16; 3. od 15. 10. 1931 do 15. 6. 1932 — posiedzeń 16, referatów 17; 4. od 12. 10. 1932 do 14. 6. 1933 — posiedzeń 17, referatów 18. W latach 1929—1933 przewodniczył Wydziałowi II Oskar Sosnowski; wiceprzewodniczącym był Alfred Lauterbach.

W 1934 r. zmienił się zespół kierowniczy Wydziału: przewodniczącym został A. Lauterbach, wiceprzewodniczącym Michał Walicki, sekretarzem — Jan Zachwatowicz; są to okresy: 5. rok 1934/35 — posiedzeń 13 z 13 referatami; 6. rok 1935/36 — posiedzeń 8 i 8 referatów.

W okresie 7 od 1937 r. do 1939 r. prezydium tworzyli: Juliusz Starzyński, Michał Walicki, Stanisław Herbst, Witold Kieszkowski, Władysław Tomkiewicz. Z tego okresu nie zachowały się publikowane sprawozdania, ale prace Wydziału Historii Sztuki i Kultury trwały nadal.

W sumie od jesieni 1929 r. do wiosny 1939 r. odbyło się ponad 90 zebrań naukowych Wydziału II Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, wygłoszono ponad 100 referatów i komunikatów. Liczba członków Wydziału II wynosiła 35 osób, następnie 37; oraz licznych stałych gości. Zapraszani byli na zebrania studenci z Koła Historyków Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego i pracownicy Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej; bardzo często gościli przedstawiciele innych, pokrewnych dyscyplin i instytucji.

Inicjator powstania Wydziału II Historii Sztuki i Kultury Oskar Sosnowski cele naukowe pragnął powiązać z pracą społeczną; na jego wniosek zawiązała się komisja odczytowa w Wydziale i rozpoczęto akcję popularyzatorską. Wspólnie z Wydziałem Kultury Magistratu m. Warszawy zorganizowano w roku 1931 cykl odczytów pt. „Piękno miast polskich“: o Warszawie mówił Alfred Lauterbach, o Poznaniu i Gnieźnie — Witold Dalbor, o Krakowie — Antoni Karczewski, o Wilnie i odkrytych grobach królewskich w katedrze wileń-

skiej — Julian Kłos. W roku 1932 odczyty publiczne dotyczyły sztuki nowej: Wacław Husarski omawiał „Malarstwa impresjonistyczne w Polsce i na Zachodzie“ i „Najnowsze kierunki w malarstwie europejskim“, Roman Zrębowicz „Polską grafikę współczesną“, Lech Niemojewski „Architekturę współczesną w Polsce i na Zachodzie“, Juliusz Starzyński „Sztukę baroku“, Tadeusz Makowiecki „Sztukę Wyspiańskiego“. W roku 1933 wygłoszono 5 odczytów: Juliusz Starzyński „Sztuka polska za Sobieskiego“, Jadwiga Puciata-Pawłowska „Kostium średniowieczny a moda dzisiejsza“, Antoni Wieczorkiewicz „Pierwsze ogrody romantyczne w Warszawie i okolicach“, Zofia Niesiołowska-Rothertowa „Sztuka dziecka i jej wyraz plastyczny“, Jerzy Sienkiewicz „Piotr Michałowski niedoceniony malarz polski“.

Najżywsze było pierwsze pięciolecie działalności Wydziału II Historii Sztuki i Kultury T.O.n.Z.P. Zebrania dyskusyjne nie pozwalały zacieśniać się wyłącznie na jednej drodze poszukiwań, ale pobudzały myśli, otwierały horyzonty szerokie, ukazywane przez specjalistów, były ostrogą do czujnej uwagi i krytycznych wysiłków młodszych naukowców, budziły poszanowanie dla rzetelności pracy badawczej. Wydział II przeniknięty dynamiką aktualnego życia był potrzebny. Zebrania odbywały się w pięknej sklepionej sali parterowej w Kamienicy Baryczków; wielu najzacieśniej uczestników tych wieczornych posiedzeń i gorących dyskusji nie ma już między żywymi, ale ich zasługi pozostały w historii. Sala baryczkowska i goszcząca tam Wydział II Historii Sztuki i Kultury — nie było to miejsce szare i spopielale, ale ognisko żywej, dynamicznej myśli, której nurty łączą przeszłość z teraźniejszością i przyszłością polskiej kultury narodowej.

WYSTAWY TOWARZYSTWA OPIEKI NAD ZABYTKAMI PRZESZŁOŚCI

STANISŁAWA SAWICKA

Jedną z form działalności Towarzystwa, bardziej popularnych i zasięgiem swym obejmujących szersze sfery społeczeństwa, były wystawy. Z zainteresowania zabytkami zrodziła się oczywiście chęć udostępniania ich publiczności, udostępnianie w pewnych zespołach o zbliżonej tematyce lub związanych takim czy innym węzłem historii, wreszcie reprezentujących jakieś zagadnienie. Dużo starania i pieczołowitości wkładano w zorganizowanie każdej takiej wystawy, to też miały one swą zasłużoną sławę i stanowiły ważki czynnik kulturalny zarówno w pierwszych latach istnienia Towarzystwa przed pierwszą wojną światową, jak również i później w okresie organizacji państwowości polskiej, nie przerywając tej wyrobionej już tradycji nawet w czasie wypadków wojennych w okresie lat 1914—1918.

Muzeum Sztuk Pięknych, zorganizowane w Warszawie w r. 1862, posiadało Galerię Malarstwa umieszczoną w niewielkim lokalu domu czynszowego przy ul. Wierzbowej. Przekazano ją następnie do powstałego w r. 1916 Muzeum Narodowego, które otrzymało prowizoryczny — z niezbędnymi adaptacjami — gmach na Podwalu. Zachęta organizowała jedynie wystawy współczesnego malarstwa i rzeźby; Muzeum Rzemiosł mieszczące swe zbiory w prowizorycznym lokalu przy ul. Chmielnej, Muzeum Przemysłu i Rolnictwa na Krakowskim Przedmieściu ze swą stałą wystawą zbiorów m. in. etnograficznych — nie dawały